

INLEIDING

Die Trekkers wat die Kaapkolonie verlaat het om verder noord 'n eie gemeenskap te stig, het voor hulle vertrek kennis gemaak met verskillende aspekte van die natuurlike-probleem van Suid-Afrika. Hulle ondervindinge in die Kaapkolonie het hulle beleid teenoor die Inboorlinge in die binneland beïnvloed. Gevolglik is dit van belang om kennis te neem van die beleid van die Kaapse Regering voor die Trekkers na die noorde gegaan het.

Jan van Riebeeck het reeds kennis gemaak met die steelsug van die Hottentotte - "een brutale hoop sonder consciëntie levende." En op 19 Mei 1659 moes die eerste "Boere Kommando", wat bestaan het uit sewe burgers, die Hottentotte wat al die vee van verskillende Boere gerowe het, agterna sit.

Ook die grondkwessie het gedurende die regering van van Riebeeck tevoorskyn getree. So het die twee Hottentotkapteins, Gogosoa en Harry, beswaar daarteen gemaak dat vryburgers grond in die Kaapse Skiereiland in besit neem. Die Kommandeur het hulle probeer gerusstel deur te verklaar, dat daar nog genoeg weiveld vir die Hottentotte sou oorbly, dat die Blankes hulle sou beskerm en hulle brood en tabak sou gee. Die grondkwessie en stelery van die Hottentotte het tot oorlog gelei en by die vredesluiting van 1660 het

/van

van Riebeeck verklaar, dat hulle deur die oorlog hulle aanspraak op die grond verbeur het.

Om die aanspraak van die witman verder erken te kry, is in 1672 die Kaapse Skiereiland en die hele streek van Hottentots-Holland af, wes van die eerste bergreeks, tot aan Saldanhabaai, van die Hottentotte vir handelsware ter waarde van ongeveer £9.16. 4 geruil. Hoewel die Hottentotte miskien die koop nie reg verstaan het nie, is dit tog van belang. Hier het die Blankes vir die eerste keer die Inboorling direk vergoed vir grondgebied waarop hy aanspraak gemaak het, om daardeur 'n vriendskaplike verhouding met hulle te ontwikkel.

Hoewel vriendskaplike betrekkinge tussen die Blanke en die Hottentot later ontwikkel het, het die administrasie van die V.O.I.C. aan die Kaap nie die Hottentotstamme onder die Blanke administrasie geplaas nie. Alleen wanneer Blankes of slawe in sake betrokke was, is die sake deur Blanke howe verhoor; verder moes die Hottentotte hulle moeilikhede self oplos.

Dit was veral die pokke-epedemie van 1713, wat die moeilikhede met die Hottentotte opgelos het. Baie van hulle het hulle hierna in die Binneland gaan vestig. Die wat in die Kaapkolonie bly woon het, het gaandeweg in diens van die Blankes getree en teen die einde van die 18e eeu, was hulle tot groot mate afhanklik van die Blankes, wat aan die ander kant, veral toe die beweging teen slawerny toegeneem het, meer en meer op Hottentot-arbeid gesteun het. So het 'n nuwe aspek van die natuurlike probleem, die arbeidskwessie, ontwikkel.

Toe die sendeling in die begin van die 19e eeu op die toneel verskyn, en die Hottentotte gaandeweg by die sending-

/stasie

- 3 -

stasies vergader, is deur amptenare en koloniste gekla, omdat arbeiders deur die nuwe ontwikkeling moeiliker verkrygbaar was. Hierdie moeiliheid is veral gevoel nadat oorseese slawehandel in 1807 verbied is.

Caledon het probeer om die aanvraag vir arbeid tegemoet te kom, om rondswerwery en stelery te voorkom, en terselfdertyd die Hottentotte te beskerm en te beskaaf, deur in 1809 weg te doen met die reste van stamorganisasies, die Hottentotte onder Koloniale wet te plaas, hulle te gebied om 'n vaste woonplek te he, nie sonder passe die distrik waarin hulle gewoon het, te verlaat nie, en geskrewe dienskontrakte voor die fiskaal, 'n landdros of Veldkornet verpligtend te maak. Om die Hottentotte verder nuttige arbeid te leer, het Sir John Cradock bepaal dat Hottentot-kindere wat gebore is, terwyl hulle ouers in diens van Blankes was, ingeboek kon word van hulle agste tot hul agtiende jaar.¹

Hierdie maatreels van Caledon en Cradock het blykbaar nie na verwagting aan hulle doel beantwoord nie, maar is tot groot verontwaardiging van baie koloniste deur Ordonnansie No. 50 van 1828 herroep. Hierdie Ordonnansie het o.a. bepaal:

no Hottentot or other free person of colour, lawfully residing in this colony, shall be subject to any compulsory service to which other of His Majesty's subjects therein are not liable, nor to any hindrance, molestation, fine, imprisonment, or punishment of any kind whatsoever, under the pretence that such person has been guilty of vagrancy or any other offence, unless after trial in due course of law; any custom or usage to the contrary in anywise notwithstanding.

Toestande in die Kaapkolonie na die uitvaardiging van die Ordonnansie, word deur die Wesliaanse Sendeling,

1. Vir die proklamasie van Caledon en Cradock sien G.M.Theal: Records of the Cape Colony, Vol. VII.

Boyce, wat destyds in die oostelike dele van die Kaapkolonie werksaam was, as volg beskrywe:

It is calculated that about 8, or 10,000 of the Hottentot and free coloured people are wandering over the country, having no regular employment, occasionally compelled by hunger or induced by the desire of obtaining intoxicating liquor, to work for a few days, but chiefly living without any visible means of subsistence on waste lands, and in the neighbourhood of towns and villages. The flocks of the farmers are the main support of this mass of idleness and vice. 1.

As die skuld van die Hottentot wat oortree het, bewys kon word, is hy wel opgesluit, maar die toestand in die gevangenis was van so 'n aard

that confinement is no punishment; the convict receives higher rations than the British soldier, he feeds on the best food, and his appetite is stimulated by an agreeable variety in his weekly bill of fare; his health is tenderly cared for, and he is generally kept in perfect idleness. 2.

Die gevangenis het nie die Hottentot afgeskrik nie en was selfs 'n aanmoediging om verder met die rowery aan te gaan. Die Trekkers het gevolglik rede gehad om ontevrede te wees met die beleid wat die Regering aan die Kaap teenoor die Hottentotte gevolg het. Vandaar dat Piet Retief in sy manifes verklaar:

Ons wanhoop daaraan om die Kolonie te red van die ewels wat dit bedreig deur die oproerige en oneerlike gedrag van vaebonde, wat toegelaat word om die land in alle dele te verontrus.

Met die uitbreiding van die neersetting na die binne-land, het nuwe Inboorlingmoeilikhede vir die blankes opgedaag. Ook in die geval, was dit die vee van die Blankes wat daartoe aanleiding gegee het. In bosse, kranse en enige plek wat skuiling kon bied, het die Boesman weggekruip,

-
1. W.B.Boyce: Notes on South African Affairs (1839) bls. 119.
 2. Dieselfde. bls. 124.
 3. Sien hoofstuk oor Verhouding tussen Heer en Diensbode
 4. Gustav S. Preller: Piet Retief: Lewensgeskiedenis van die Grote Voortrekker (1930) bls. 79

en van die eerste geleentheid gebruik gemaak om vee aan van die Blankes of Inboorlinge te steel.

Daar hulle nie deur die administrasie teen die rowers beskerm is nie, was die koloniste verplig om hulle self en hulle besittings te beskerm. In 1715 verskyn so die eerste burgerkommando teen die struikrowers. Toe die plundertogte van die Boesmans toeneem, is kommandos op 'n groter skaal georganiseer. Op die manier is die burgerkommandos voorberei vir die ernstige botsings, wat vanaf 1779 op die oosgrens van die Kaapkolonie met die Bantoes plaasgevind het.

In die 17e eeu het die voorpunte van die Bantoe-golf wat na die suide uitgebrei het, die Oemsimwoeboerivier bereik, en in die begin van die 18e eeu het die Kosas, wat toe reeds die Keirivier oorgetrek het, jagpartye oor die Visrivier gestuur wat in aanraking met Blanke en Hottentot beeshandelaars gekom het. Die Trekboer uit die suid-weste het toe nog nie op die Bantoe uit die noord-ooste gestuit nie.

In 1736 is elf Blankes onder Hermanus Hubner, wat op 'n Jagekspedisie uit was, sonder dat hulle daartoe aanleiding gegee het, deur die Kosas oos van die Visrivier aangeval en 'n aantal van hulle doodgesteek. Dit was die begin van die moordtonele wat later so dikwels op die oostelike grens sou plaas vind.

Hoewel vriendskaplike betrekkinge hierna nog ontwikkel het, het diefstalle toegeneem. En teen die einde van 1778 was van Plettenberg verplig om een of ander beleid teenoor die Kaffers te volg. Hy het begin met die afskeidingsbeleid wat sy opvolgers tot die koms van Sir B. D'Urban gevolg het. Tot Mei 1835 het die gesaghebbendes aan die

Kaap 'n Poging aangewend om 'n onoorskreibare grens tussen die Blankes en die Kaffers daar te stel. Persone soos Maynier wat geesdriftige aanhangers was van die denkbeelde van Rosseau, het geglo aan die "natuurlike onbedrowenheid" van die Kaffer en vrugtelos probeer om deur vriendskaplike onderhandelinge, "mooipraat", en geskenke die Kaffers te beweeg om die grens, eiendom en lewe van die Blanke Kolonis te eerbiedig. Prak-Generaal Dundas se poging om die beleid van Maynier deur te voer het tot 'n ander kaffer- inval gelei. Die Boerewonings suid van Graaff Reinet is verwoes en byna al die vee van die inwoners weggevoer. Die onluste het bly voortduur totdat burgerkommandos die Kaffers so ver tot hulle plig gebring het, dat hulle in Februarie 1803 belowe het om hulle rooftogte te staak. Kommissaris de Mist het voor sy koms na Suid-Afrika ook geglo aan die "natuurlike Onbedorwenheid" van die Kaffer, maar na hy 'n kans gehad het om sy denkbeelde aan die werklikheid te toets, het hy ingesien dat die Blankes nie die oorsaak van die onluste op die grens was nie. Janssens het ook soos sy voorgangers probeer om met "mooipraat" die Kaffers te beweeg om die Visrivier as grens te erken. Praktiese ondervinding het Caledon en Cradock oortuig dat militere geweld noodsaaklik was om die Kaffer oor die grens te drywe en Cradock het deur militere poste die Kaffer aan sy kant probeer hou. Somerset het die militere poste uitgebrei en die stelsel van gemeenskaplike verantwoordelikheid" ingevoer. Toe hierdie beleid van hom tot die vyfde Kafferoorlog lei, het hy die gebied tussen die Keiskamma- en Visrivier 'n neutrale streek verklaar. Die beleid van Cradock om klein plasies op die

grens uit te reik is in 1820 verder toegepas toe aan die Engelse landverhuisers klein plasies in die Suurveld toegeken is.

Dit lyk wel of daar ernstige pogings aangewend is om die kaffers uit die Kaapkolonie te hou. Die beleid was egter nie 'n sukses nie. Die beamptes van die Kaap moes altyd rekening hou met die invloed van die Filantropie by die Britse Regering. Cradock is bv. gewaarsku om te waak teen die bloeddorstigheid wat van weë die koloniste teen die Kaffers geopenbaar word. Somerset se "reprisal system" is streng veroordeel en dit is selfs beweer dat hy grondgebied van die Kaffers in besit geneem het. Die inmenging van Filantropie het gelei tot halfhartige pogings om die Kaffers oor die grens te hou. Rowery, moord en ernstige Kafferoorloë het hierop gevolg. Volgens skadelyste het die Kaffers in 'n paar jaar tyd "436 woonhuise verbrand of totaal verwoes, 350 huise leeg geplunder, 60 waens, 5,715 perde, 111,930 skape van die boere weggeroof."¹

Tereg het die Trekkers gekla oor "die onophoudelike² stroperijen en diefstallen" van die Kaffers. Die toestande op die grens het onuithoubaar geword. D'Urban se ernstige poging om die moeilikhede op te los deur die gebied tussen die Keiskamma en Keirivier Britse gebied te verklaar, en die Kaffers onder Blanke toesig te plaas, is deur Lord Glenelg in Desember 1835 herroep. Baie grensbewoners wat nog gehoop het dat die moeilikhede opgelos sou word, het hierop besluit om pad te gee,

om 'N rustiger lewe te ly as ons (Boere) tot hiertoe gehad het. Ons sal geen volk molesteer nie; en aan niemand die geringste eiendom ontnem nie; maar word ons aangeval, dan

-
1. G.S.Preller: Piet Retief, bls. 70.
 2. G.S.Preller: Dagboek van Louis Trichardt. Getuienis van Trigardt; J.Bird: Annals of Natal, 1, Bls. 459. Getuienis van Anna Steenkamp; G.S.Preller: Piet Retief, bls.79; getuienis van Piet Retief; J.Adamson: Notes on Cape Affairs (1851) bls. 18. Sir Henry Coete: The Hist. of the Great Trek. bls. 71

sal ons ten volle geregverdig beskou om ons persoon en eiendom te verdedig tot die uiterste toe, teen enige vyand. Ons stel voor om in die loop van die trek, en wanneer ons aangekom het in die land waar ons gaan woon, ons bedoeling bekend te maak aan die Inboorlinge, asook ons begeertes om in vrede en vriendskap met hulle te leef. 1.

Die Trekkers was dus nie tevrede met die natuurlike-politiek van die Kaapse Regering nie. Wat het hulle dan van die Regering verwag? Moes die administrasie aan die Kaap aanvallend optree teenoor die Inboorlinge en die Blankes toelaat om die laasgenoemde uit te buit, of het hulle alleen verwag waarop hulle wettig geregtig was, nl. beskerming van lewe en eiendom? 'n Studie van die houding wat die Trekkers teenoor die Inboorlinge in die binneland aangeneem het, sal hierdie vrae beantwoord.

Die eerste Trekkers wat die Kaapkolonie verlaat het was die Boere onder Trigardt en van Rensburg. Ons wil korteliks hulle ondervindinge met die Inboorlinge nagaan.

Die Trekkers onder Trigardt het 'n vriendskaplike houding teenoor die Inboorlinge met wie hulle noord van die Vaal in aanraking gekom het, aangeneem. Aan die ander kant was die meeste stammetjies nie alleen gretig om met hom in vriendskap te lewe nie, maar dikwels het hulle sy ondersteuning gevra in hulle onderlinge geskille. Eenmaal het Trigardt gewaag om in te meng in die onderlinge stamgeskille. Dit het hy gedoen, om 'n vyandigesinde opperhoof in Soutpansberg 'n les te leer. Hierdie kaptein wou die vee van 'n² teenoor die Boere vriendskaplikesinde kaptein, Rasethau, afneem en laasgenoemde het Trigardt om hulp gevra. Na 'n geveg met "groot gerugt en wijng wol" het die vyand op die³ vlug gegaan. Hierdie oorwinning het die prestige van die

-
1. G.S.Preller: Piet Retief, bls. 80 - Manifest van Retief
 2. Een van die Bawenda kapteins wat kort bokaat die teenwoordige Louis Trigardt gewoon het.
 3. Preller: Dagboek van L. Trigardt, 19 Desember 1836.

Blanke verhoog en die Trekkers tydelik van aanvalle gevry-
waar. Aan die ander kant het Trigardt 'n vriend in Rasethau
gekry, wat hom gehelp het om sy speenkalwers op te pas.¹

Trigardt het egter besef, dat hy versigtig moes wees
en nie te veel moes inmeng in die onderlinge stamgeskille
nie. Toe Rasethau hom in Februarie 1837 weer om hulp
teen 'n ander naburige kaptein vra, verklaar Trigardt, dat
hy te veel met sy vee sukkel, om met sulke dinge lastig geval
te word. Ander kaptein het hom ook oor stamgeskille genader,
maar elke keer stuur hy hulle afwysend terug. Elke keer het
hy een of ander ekskuus aangevoer? hy wou bv. eers die kwessie
ondersoek, of wag totdat die oerdesiekte oor was, e.s.m.²

Trigardt se trek was te klein om ernstig in te gryp
en daarby het hy die kaffers nie vertrou nie. So teken
hy in sy "Dagboek" onder 4 September 1837 aan.

Mijn gedagte is als een kans ziet om beesten te haalen, geen
van alle het laten zal, en nam mijn voor mij te wagten voor
de een zoo wel als voor de ander, en die bij mij komd zoo
ver te vertrouwen als ik hem ziet. 3.

Trigardt se vrou was dieselfde mening toegedaan. Sy het
verklaar dat Trigardt sy vee in die Kaapkolonie moes verkoop
het, want daardeur sou die gevaar, dat hulle aangeval sou
word nie so groot wees nie.⁴

Trigardt het besef dat hy beslis met die Kaffer moes
handel, as hy die vrede wou bewaar. Die Inboorlinge moes
besef, dat die Blanke hulle meerdere was. Toe hy Masjaoa,
'n Bawenda Kaptein wat ongeveer 18 myl oos van Louis
Trigardt gewoon het, laat roep en die kaptein nie opdaag
nie, laat hy aan hom weet, dat hy binne drie dae by die
laer moes wees, anders sou hy self met hom kom afreken.⁵

-
1. Preller: Dagboek van L. Trigardt, 1 Januarie 1837
 2. Dieselfde, 10 Maart 1837, 21 Julie 1837, 1 April 1837,
15 April 1837, 25 Augustus 1837, 13 Aug. 1837, 4 Aug. '37.
 3. Dieselfde, 4 September 1837
 4. Dieselfde 27 en 28 September 1837
 5. Dieselfde, 14 April 1837

Hy wou ook niks van die kapteintjie ontvang nie, voordat hy aan die versoek voldoen het.¹ En toe Nasjaoa^e enidelik verskyn, is hy op vaderlike wyse vermaan, omdat hy nie dadelik gekom het nie.² Toe Rasethau weier om 'n stuk "geruijt" (sis) aan hom af te staan, het Trigardt hom op dieselfde manier behandel. Die besliste houding het ook in die geval 'n goeie uitwerking gehad, want Rasethau het gou met die gevraagde stuk sis te voorskyn gekom.³ Om die vriendskap met Trigardt verder te bewaar, kom Rasethau op 17 April weer by die laer aan. Met "trommels" en "vluiten" kom hulle dans-dans aan en bring geskenke saam. Trigardt het egter die vriendskap nie vertrou nie, en tot die besluit gekom, dat hulle "al te gerust is omtrind die natie". Hy beskou hulle vriendskap niks anders nie as 'n vrees om "onze vriendschap te verleizen."⁴

Gewapende Kaffers het hy nie in die laer toegelaat nie. Hy het ook nie geaarsel om die sambok te gebruik, as hulle daar gewapen ingekom het nie.⁵ En toe die Kaffers sy vee steel, het hy die saak nie ongestraf gelaat nie. Met 'n Paar van sy manskappe sit hy af na 'n naburige stat, om nie alleen sy gesteelde vee terug te kry nie, maar ook beloning vir sy moeite.⁶

Trigardt kon tevrede wees met die verhouding wat daar tussen sy trek en die Kaffers met wie hy in aanraking gekom het bestaan het. Deur hom altyd as hulle meerdere te gedra, hulle regverdig te behandel, maar aan die ander kant te sorg, dat hulle nie op sy regte inbreuk maak nie, en

-
1. Preller: Dagboek van L. Trigardt, 15 April 1837
 2. Dieselfde, 18 April 1837
 3. Dieselfde, 14 April 1837
 4. Dieselfde, 17 April 1837
 5. Dieselfde, 5 Sept. 1837
 6. Dieselfde, 27 en 28 September, 1837.

altyd op sy hoede te wees, het hy daarin geslaag om sy klein gevolg oor die Drakensberg te lei.

Trigardt het juis geoordeel, toe hy verklaar het, dat die Kaffers nie te vertrou was nie. Die eerste Trekkers wat die slagoffers was van die moordlus van die Kaffers, was van Rensburg en sy volgelinge, wat in die tweede helfte van Junie 1836 van die Soutpan in Soutpan-berg in 'n oostelike rigting getrek het en waarskynlik noord-oos van die Taikundokop, tussen die Pefoerie- en Limpoporivier deur 'n Soeloe-im-pie van Manoekosie, ondersteun¹ deur Knopneuse, vermoor is.

Die Trekkers onder Hendrik Potgieter wat in 1836 die Kaapkolonie verlaat het, wou liewers Inboorlingstamme vermy. Om die Kosas mis te trek, het hulle in 'n noordelike rigting die Oranjerivier oorgetrek. Na hulle vriendelik ontvang is deur die Barolong kaptein, Moroko, en Archbell, die Wesliaanse Sendeling wat by die Kaptein gevestig was het die Trekkers verder noord gegaan en die onbewoonde streke tussen die Barolong en die Vaalrivier ingetrek. En die feit dat hulle versprei het, toon duidelik aan, dat hulle nie van plan was om aanvallend teen enige naburig stam op te tree nie, of enige aanval verwag het.

In September 1836 egter het die impië van Silkaats die voorste mense van die Potgieter-trek naby die Vaalrivier vermoor en van hulle vee weggevoer. Hierop is die laers by Vegkop byeen getrek en alles vir 'n aanval voorberei. Die impië van Silkaats het nie lang op hulle laat wag nie, maar na hulle vrugteloos probeer het om in die leer in te breek het hulle terug getrek. 'n Groot aantal Kaffers het in die slag gebly, maar al die vee van die Trekkers is weggevoer. Groot ellende het hierop in die laers

1. Dr. Claude Fuller: Louis Trigardt's Trek across the Drakensberg. 1837 - 1838 (1932), bls. 26.

geheers. Gelukkig het Moroko osse gestuur om die Trekkers na Thabantsjoe terug te voer.

In Januarie 1837 kom die trek van Maritz by Thabantsjoe aan, en deur 'n gesamentlike kommando van die twee laers is Mosega, die hoofstat van Silkaats, aangeval en die Matabeles noordwaarts verdryf. In Junie van dieselfde jaarverskyn 'n Soeloe-impie van Dingaan weer op die toneel en na hulle Silkaats 'n gedugte neerlaag toegedien het, trek die Soeloes met 'n groot buit terug. Kort hierna trek Potgieter en Uys met 300 Man teen Mosega op en dwing Silkaats om sy ou woonplekke vaarwel te sê en 'n rustiger oord noord van die Limpopo te soek.¹

Ook Piet Retief het aangetoon, dat hy van plan was om die Inboorlinge ongehinderd te laat. In sy brief van 18 Julie 1837 laat hy as "bevelvoerder van die Verenigde Laers" aan die Grikwakapteins weet: "Wees daarvan verseker dat ons geen stam of volk sal aanval of lastig val nie."² Hy het op die oosgrens van die Kaapkolonie egter genoeg kennis opgedoen van die Inboorling om soos Trigardt in die noorde te handel en die Grikwas te laat verstaan, dat hy hulle meerdere was? daarom verklaar hy in sy brief verder: "maar aan die ander kant kan julle ook verseker wees dat alwie ons aanval, dit vir altyd daarna sal berou."³ In dieselfde gees skryf Retief op 9 September 1837 aan Stockenström, die Luit.-Goewerneur van die Oostelike Provinsie: Wees verseker dat ik God dank dat ik nie bloeddorstig is nie, en nie 'n gevoellose hart het nie; dog terwyl ik sal sorg dra nie met onnodige hardvogtigheid te handel nie, sal ik ook oppas om nie deur besluiteloosheid kwaad erger te laat word.

-
1. Preller: Die Grobler Moord, bls. 21-22: Bryand: Olden Times in Zululand, bls. 436.
 2. Preller: Piet Retief, bls. 371 - Brief van Sand-rivier 18 Julie 1837.
 3. Dieselfde.

nie. Ik het te veel van die onheil gesien wat in die Kaapkolonie voorgeval is, weens 'n gemis aan 'n prompte optree om nie verstandig te wees in sulke sake nie: Dit is genoeg dat ik sedert die laaste een-en-twintig jaar les geneem het op julle grense dat ik nou tog behoort te weet wat gedaen moet word en wat ongedaen gelate. 1.

Retief het dus nie geglo aan 'n papbroekerige mooi-praatbeleid nie, maar aan die ander kant wou die Trekker die wêreld oortuig, dat dit "nimmer (hulle) voornemen geweest waren Enig Natie of Volk op een onwettige wijs te molesteren." 2 Hulle politiek teenoor die Inboorlinge moes lei tot die "algemeene Rust en Vreede onder het Menschdom." 3 En om die rus en vrede te verkry sou hulle so handel, "dat hulle handelwyse voor die Opperwese en die wêreld blootgelê kon word." 4

Die houding wat die Trekkers teenoor die Inboorlinge sou inneem, is ook duidelik uiteengesit in die instruksies van Retief aan die Veldkonnadant (21 Julie 1837), waarin onder ander aan hom opgedra is,

om besondere sorg te dra dat geen onskuldige bloed deur die patroeljes of andersins vergiet word 4 nogtans word hy gemagtig om vuurwapens te gebruik waar die noodsaaklikheid hom dwing om dit te doen. 5.

Dit is voorwaar geen onbillike beleid van mense wat met die inboorling in al sy doen en late bekend was.

Retief is na Natal om met Dingaan in verband met grond te onderhandel. Op 4 Februarie 1838 onderteken Dingaan met sy merk die traktaat waarvolgens hy aan die Trekkers afstaan:

The place called Port Natal together with all the land annexed that is to say from Dogeela to the Omsoboeba River westward and from the Sea to the north as far as the Land may be

-
1. Preller: Piet Retief, bls. 140
 2. Preller: Voortrekkermense, II, bls. 281. Brief van Piet Retief aan die Goewerneur, 21 Julie 1837.
 3. Dieselfde
 4. R. 90a/41 - Verklaring van Pretorius aan Vet rivier.
 5. Preller: Piet Retief, bls. 376 - Instuksie onderteken deur Retief as leier van die "Verenigde Laers."

useful and in my possession which I did by this and give unto them for their Everlasting Property. 1.

Twee dae later is Retief en die wat saam met hom was, vermoor. En op 16 Februarie vind die bloedige moorde by Bloukransrivier, Moordspruit en Boesmansrivier plaas.

Hierdie gruweldade kon nie ongestraf gelaat word nie. Die eerste straf-ekspedisie onder Piet Uys het op 'n mislukking uitgeloop. By Italiene is die kommando in 'n hinderlaag gelok en Uys en nege blankes het in die slag gebly. Die Engelse van die baai het twee dae na die slag ook teen die Soeloos opgetrek, maar ook hulle is in 'n val gelok. Dertien uit die sewentien Engelse en 'n groot aantal van hulle Kaffers het in die slag gebly. Op 16 Desember 1838 het A. W. Pretorius wat in November by die Trekkers in Natal aangesluit het, die beslissende slag by Bloedrivier gelewer.

Na die mislukking van die sg. "vlugkommando" om Dingaan te straf het Potgieter besluit om na die noordelike binneland terug te keer. Van 1838 kry ons dan die eerste gevestigde neersetting noord van die Vaalrivier. Langs Mooirivier het Potgieter en sy mense hulle gevestig. 'n Soort van Volksraad is blykbaar kort na hulle aankoms in die lewe geroep. Potgieter het egter hoof van hierdie Trekkergemeenskap gebly.

Die raad van Potchefstroom het bly voortbestaan tot die Trekkergemeenskap noord van die Vaalrivier op 16 Oktober 1840 met die Republiek van Natal verenig het. Volgens die ooreenkoms waardeur die "twee Maatschappije geheel vernietig en in een gesmolten" word, is o.a. bepaal, dat de Wel. E. Heer A.W.J. Pretorius als hoof Bestierder over de geheele volk Planting in het Distrik van Natalia en de Wel E.

1. Preller: Piet Retief, bls. 255-256

A. H. Potgieter bestierder van het distrik Potchefstroom sou wees, en hulle "Instruksie bij de Vdksraad moet ontvang¹." Die Volksraad wat hier van melding gemaak word, is die Volksraad van Natal. Aan Potgieter word dus volgens die ooreenkoms uitgebreide mag toegeken. Hy was alleen verantwoordig aan die Volksraad van Natal verskuldig. Gevolglik kon hy belangrike invloed uitgeoefen het op die verhouding tussen die Blanke en die Inboorlinge.

Op 2 Februarie 1841 het die Volksraad van Natal o.a. besluit: dat die Adjunkt Raad vir die distrik Potchefstroom gekies sou word, en dat dit uit 12 lede sou bestaan.² Die Adjunkt Raad sou vereers

zich reguleeren naar de instructie van deeze (Natal) raad. (Verder) moet worden verstaan dat de gem. adjunkt Raad niet zal worden beschouwd als een Separaat Lichaam maar wel als een gedeelte van deze raad sittinghoudende in Committee.³

Die Adjunkt Raad was volkome ondergeskik aan die Raad van Natal, en moes twee keer per jaar afgevaardigdes na Natal stuur

om hunne genomen maatregelen voor te staan en sodanige verdere informatie te kunnen geeven, goed te keuren modiviseeren of aftewijzen.⁴

Vir die tyd wat die Adjunkt Raad van Potchefstroom bestaan het, was die besluite van die Volksraad van Natal dus ook van toepassing noord van die Vaalrivier.

Toe die Britse Regering Natal annekseer, het die Adjunkt Raad van Potchefstroom weer as onafhanklike Raad voortbestaan. Op 9 April 1844 is te Potchefstroom die Drie-en Dertig Artikels opgetrek, wat as grondwet van die Trekkers noord van die Vaal gedien het.

-
1. Soutter Versameling Pak II, 2.
 2. N.II, V.R.N. 2 Februarie 1841, art 4.
 3. N.II, V.R.N. 2 Februarie 1841 art. 4.
 4. Sien Art. 14 van bogenoemde V.R.N.

Toestande was in die Trekkergemeenskap noord van die Vaal nie baie rooskleurig nie. Met die sitting van die Volksraad te Potchefstroom op 1 Augustus 1845 is besluit, dat "er geen hoger regering onder onze maatschappij zal bestaan dan de Volksraad."¹ Hiermee is die gesag van Potgieter wat voorheen nie aan die Volksraad van Potchefstroom verantwoordelik was nie ingekort. Hy is nog as Hoof-Kommandant erken, maar moes instruksies van die Volksraad ontvang. Hierdie besluit was een van die sake wat tot verdeeldheid onder die Emigrante gelei het. Teen die middel van 1846 het die geskille al sterk op die voorgrond gekom. Vanaf Februarie 1847 het Potgieter en sy ondersteuners nie meer die sittinge van die Raad bygewoon nie. Hierdie verdeeldheid het nadelig gewerk op die verhouding tussen die Blankes en die Inboorlinge. Daar het selfs gerugte rond gegaan, dat die hulp van Inboorlinge in die geskille ingeroep sou word.²

Die verdeeldheid onder die Trekkers kon nadelige gevolge gehad het op die houding van die Inboorlinge teenoor die Blankes. Die verspreiding van vuurwapens en die onrus wat onder die Inboorlinge toegeneem het, het die twee partye nader aan mekaar gebring. Gevolglik is deur Potgieter op 11 Oktober 1848 aan die Volksraad voorgestel dat die twee partye moes verenig.³ Op 23 Mei 1849 is by Derdepoort 'n publieke byeenkoms gehou waar besluit is, "een vereenigde Band van het geheel Maatschappij aan deze zijde de Vaalrivier" te sluit.⁴ Hier is die Drie en Dertig Artikels van 1844 weer bekragtig.

-
1. V.R.N. 1 Augustus 1845
 2. R. 118/46 - Potgieter aan Kruger 10 Desember 1846
Sien ook R. 137b/48.
 3. V.R.N. 6 Desember 1848, art. 1.
 4. R. 179/49.

Met die sluiting van die "Verenigde Band" kry ons die ontstaan van die Suid-Afrikaanse Republiek. Met die Volksraadsitting te Lydenburg in September 1853 is besluit, dat die naam van die staat sou wees: "Zuid Afrikaansche Republiek benoorden de Vaalrivier¹.

Met die byeenkoms te Derdepoort in 1849 is besluit, dat Potgieter Hoof-Kommandant sou bly. A.W.J. Pretorius het in die begin van 1848 die Vaalrivier oorgetrek en met die Vergadering van Derdepoort as voorsitter opgetree. Hy was sterk ten gunste van die vereniging van al die Emigrante noord van die Vaalrivier, en het in die omstreke van Mooirivier verskillende vergaderinge gehou om die vereniging te bevorder. Toe Potgieter egter as Hoof-Kommandant benoem word, het die volgelinge van Pretorius protesteer. Om 'n einde te maak aan die verdeeldheid het die Volksraad op 15 Januarie 1851 besluit om vier Kommandant-Generaals² aan te stel.

Die aanstelling van die vier Kommandant-Generaals het die onderlinge geskille nie be-eindig nie. Gevolglik het Pretorius gehandel of die Volksraad nie bestaan het nie. Op 9 September 1851 skryf hy aan Warden, en deel hom mee dat Mosjesj en ander Kapteins suid van die Vaalrivier, en baie Blankes uit die gebied hom versoek het om vrede in die Soewereiniteit te herstel. Hy sluit die brief af deur die verklaring, dat die Emigrante noord van die Vaalrivier graag tot 'n goeie verstandhouding met die Britse Regering wou kom. Hiermee het hy begin met die korrespondensie wat gelei het toe die sluiting van die Sandrivier Konvensie of 17 Januarie 1852.

-
1. V. R. N. September 1853.
 2. Soutter Versameling Pak I, 4.

Die Soutpansbergers het Pretorius beskuldig, dat hy sy bevoegdheede te buite gegaan het, toe hy die Konvensie gesluit het. Gelukkig is Potgieter en Pretorius op 'n algemene vergadering wat op 16 Maart 1852 te Rustenburg gehou is versoen geraak. Dieselfde dag nog is die Konvensie deur die Volksraad goedgekeur.

Volgens die Sandrivier Konvensie het die Britse Regering aan die Emigrante noord van die Vaalrivier toegeken: het regt om hunne eigene affaire te bestieren, en hunne lieden te regeren volgens hare eigene wetten, zonder bemoeijenis hoe ook genaamd van het Britsch Gouvernement. 1.

In die begin van die vyftiger jare was daar weer ernstige kerkgeskille aan die broei. Een deel van die Emigrante wou hulle kerklike belange aan die Kaapse Sinode toevertrou, die ander nie. Hierby het nog gekom die ou geskille tussen die Potgieter- en Pretorius-party.

Pretorius het die gebrek aan 'n sterk sentrale regering gevoel en die strewe van sy vader om 'n sterk eenheid staat te ontwikkel sterk bepleit. Deur die benoeming van Stefanus Schoeman as Kommandant-Generaal in die plek van Piet Potgieter is sy posisie versterk. Op sy voorstel is in 1855 deur die Volksraad 'n Komitee benoem wat 'n grondwet vir die Transvaal op sou trek. In Desember 1856 is die grondwet deur die vergaderde Volksverteenwoordigers te Potchefstroom goedgekeur. M.W. Pretorius is tot President en Schoeman tot Kommandant-Generaal benoem. Schoeman en sy ondersteuners in Soutpansberg wou egter eers nie die gesag van Pretorius erken nie. In 1858 het hulle egter ook die grondwet aanvaar.

As gevolg van Staatkundige en kerklike geskille met die Regering en Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek het die distrik Lydenburg op 16 Desember 1856 "de Republiek Lijdenburg in Zuid-Afrika" gestig.

1. J. G. Kotze: Locale Wetten der Zuid-Afrikaansche Republiek 1849-1885 (1887) bls. 13, Art. 1.

Onderhandelinge het tussen die Republiek Lydenburg en die ingesetenes van Utrecht ook aangeknoop¹. In 1854 en 1855 het die inwoners van Utrecht aansoek gedoen om met Lydenburg, wat toe nog 'n distrik van die Suid-Afrikaanse Republiek was te verenig. In 1856 is weer 'n poging aangewend², maar eers op 8 Mei 1858 het Utrecht aangesluit by Lydenburg en van toe af 'n distrik van die Lydenburg Republiek gevorm. Op 18 Augustus 1859 het Utrecht, met toestemming van Lydenburg, by die Suid-Afrikaanse Republiek aangesluit³.

Die Suid-Afrikaanse Republiek en Republiek Lydenburg het ook van 1857 pogings aangewend om die geskille uit die weg geruim te kry en te verenig. Eindelik is op 3 Maart 1859 'n voorlopige ooreenkoms gesluit, wat aan die Volksrade vir goedkeuring voorgelê moes word. Op 4 April 1860 is te Pretoria deur 'n "verenigde Volksraad" die saak finaal beklink⁴.

Burgergeskille het teen die einde van 1861 ernstige wendings geneem en in Oktober 1862 selfs tot botsings gelei. Hierdie moeilikhede het voortgeduur en die land in rep en roer gehou totdat in Mei 1864 Pretorius weer as President gekies is.

Die verdeeldheid onder die Boere noord van die Vaal het nadelig gewerk op die ontwikkeling van 'n kragtige naturelle-beleid gedurende hierdie jare. Die geskille het baie aandag geëis en as gevolg gehad dat besluite in verband met naturelle-sake nie deurgevoer kon word nie. Aan die ander kant het dit verswakte stamme 'n kans gegee om vuurwapens te versamel, oproere te veroorsaak en hulle eindelijk as onafhanklike hoofde voor te doen en aanspraak te maak op

1. Vir die Republiek Utrecht sien hoofstuk oor Soeloegrens
2. L. 14 - brief van 17 Maart 1856; 1.I. V.R.N. Lydenburg 16 April 1856, Art. 5; 23 Julie 1857, art. 32; - 1-15 Oktober 1857, art. 25.
2. R. 3088/59 - Aanspraak van Pretorius, 12 Sept. 1859; R. 3238/59 - Kennisgewing 6 Nov. 1859.
4. L. 15; E.V.R. 107, V.R. 461/59.

grondgebied waarop Blankes gewoon het of aanspraak op gemaak het.

In die volgende bladsye wil ons in die eerste plek nagaan hoe die Trekkers in die binneland grond in besit geneem het. Het die Boere inbreuk gemaak op naturelle grondregte, of het hulle op 'n wettige wyse in besit van grondgebied gekom? Wat was hulle beleid teenoor naturelle buurstade: Na die Boere hulle gevestig het, het hulle arbeidskragte nodig gehad. Gevolglik wil ons nagaan hoe hulle die arbeiders verkry het. Het die Boere slawe van die Inboorlinge gemaak of probeer om hulle op 'n ander manier aan te moedig om in diens van die Blankes te tree? Hoe het die Boere probeer om kontrole uit te oefen oor die diensbodes? en Naturelle binne en buite 'n stamverband?

Vervolgens word gelet op die poging van die Boere om die verspreiding van vuurwapens teen te gaan en so die publieke veiligheid te bestendig. Dan word gelet op die uitbreiding van sendingwerk onder die Inboorlinge noord van die Vaal.

.....

Ter verklaring van bronneverwysings dien die volgende:

In die Transvaal Argief te Pretoria is te vind die dokumente wat as volg aangegee word:

N.V.R.N. dui aan die Volksraad Notule van Natal,
V.R.N. die Volksraad Notule van die Suid-Afrikaanse Republiek,
L.V.R.N. die Volksraad Notule van die Republiek Lydenburg,
U.R.B. die besluite van die Uitvoerende Raad van die Suid-Afrikaanse Republiek,
L.U.R.B. die besluite van die Uitvoerende Raad van die Republiek Lydenburg,
R. die stukke wat tuis hoort by die Departement van die Staatsekretaris of Regering L. 5 - 20 behoort tot die Argief van Lydenburg

K.G. die argief van die Kommandant-Generaal, S.N. die argief van die Superintendent van Naturelle, E.V.R. 104/269 stukke wat behoort aan die Argief van die Volksraad, N.R. die Argief van die Nuwe Republiek. Die Joubert- en Soutter Versameling word ook na verwys. Die Staats Courant Zuid-Afrikaansche Republiek word as volg aangedui: St. Court. Z.A.R.

Die Britse Blouboeke word met 'n C aangedui en ander bronne op die gewone wyse.